

Ocena komunikatywności tekstu  
w wybranych podręcznikach do języka polskiego  
(dla klas IV—VI szkoły podstawowej Wydawnictwa Rożak  
i dla klasy I gimnazjum Wydawnictwa Nowa Era)

Wprowadzenie

Teksty zbyt trudne w podręcznikach szkolnych skutecznie zniechęcą uczniów, natomiast zbyt łatwe na pewno nie przyczynią się do rozwoju ich umiejętności w wyrażaniu myśli w mowie i piśmie. Do sformułowania opinii o tym, jaki jest stopień komunikatywności/czytelności/zrozumiałości tekstów w ocenianych podręcznikach zastosowano popularne metody z językoznawstwa statystycznego: wzór C. H. Björnssona ze skalą Bengta Sigurda<sup>1</sup> i tzw. współczynnik mglistości Roberta Gunninga<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Wzór Björnssona ma postać:  $I = L_m \cdot L_o$ ;  $I$  oznacza indeks (wskaźnik) komunikatywności (czytelności, zrozumiałości) tekstu.  $L_m$  to średnia liczba wyrazów w zdaniu, czyli przeciętna długość zdania, zarówno pojedynczego, jak i złożonego lub innego wypowiedzenia (od kropki do kropki lub innego znaku interpunkcyjnego), obliczona jest z próby losowej obejmującej 200 wypowiedzeń. Długość zdania jest miernikiem rozbudowy składniowej.  $L_o$  to liczba wyrazów dłuższych ponad przeciętność. Dla polszczyzny za takie wyrazy uznaje się dłuższe niż ośmioliterowe.  $L_o$  oblicza się z próby losowej obejmującej 2000 wyrazów, ale podaje się średnią na każde 100 (por. B. Sigurd: *Struktura języka. Zagadnienia i metody językoznawstwa współczesnego*. Przeł. Z. Wawrzyniak. Warszawa 1975, s. 158).

<sup>2</sup> Aby obliczyć współczynnik mglistości, wybieramy tekst liczący przynajmniej 100 słów. Liczymy zdania. Dzielimy liczbę wszystkich słów występujących w tekście ( $N$ ) przez liczbę zdań ( $N_z$ ). Otrzymujemy w ten sposób informację o średniej długości zdania ( $L_z$ ).  $L_z = N/N_z$ . Jest to najprostszy wzór obliczania zawiłości składniowej tekstu. Liczymy wyrazy zawierające 4 lub więcej sylab ( $N_d$ ). Uwzględniamy przy tym formy podstawowe wyrazów (rzeczowniki i przymiotniki w mianowniku; czasowniki w bezokoliczniku); nie uwzględniamy nazw własnych, spójników, przyimków. Dzielimy tę liczbę ( $N_d$ ) przez liczbę słów w tekście ( $N$ ) i wynik zapisujemy w procentach. Przykładowo: 15 długich słów podzielonych przez 100 słów daje 15% trudnych słów. Żeby obliczyć współczynnik mglistości, do średniej długości zdania dodajemy procent trudnych słów i mnożymy wynik dodawania przez 0,4, czyli: ( $L_z$  [średnia długość zdania] + % wyrazów trudnych) wynik działania w nawiasie pomnożyć przez 0,4. Uzyskany wynik należy interpretować jako **liczbę lat nauki, które są niezbędne, aby zrozumieć dany tekst**. (Por. J. Iluk: *Nauczanie bilingwalne. Modele, koncepcje, założenia metodyczne*. Katowice 2000).

Za tekst komunikatywny uznaję — zgodnie z definicją słownikową<sup>3</sup> — 1. „taki, który dotyczy komunikacji, czyli porozumiewania się, przekazywania informacji, myśli itp.”, 2. „łatwy do zrozumienia; prosty, czytelny”. Dobry podręcznik ma być z jednej strony drogowskazem dla nauczyciela, z drugiej — środkiem dydaktycznym dla ucznia.

Komponentami czytelności i „mglistości” tekstu podręcznika (mierzonymi z zastosowaniem metod językoznawstwa statystycznego) są:

1. Stopień rozbudowy składniowej zdań (średnia liczba wyrazów w zdaniu, czyli przeciętna długość zdania zarówno pojedynczego, jak i złożonego lub innego wypowiedzenia).

2. Skomplikowanie leksykalne, czyli nasycenie tekstu wyrazami dłuższymi ponad przeciętność, oraz liczba, jakość i sposób wyjaśniania terminów.

**Wskaźniki czytelności** podręczników odpowiadają w pewnej mierze stanowi biernego języka uczniów. Aby podręczniki spełniły swoją rolę, a więc były komunikatywne dla uczniów kolejnych klas, ich wskaźniki — zgodnie z obliczeniem według wzoru C. H. Björnssona — nie powinny zbytnio różnić się od przyjętej skali Sigurda (różnice mogą sięgać od 2 do 4 jednostek dla danego poziomu). Podręcznik ze wskaźnikiem odpowiadającym skali spełni funkcję dydaktyczną i dodatkowo będzie świadczył o uwzględnieniu przez autora (autorów) książki dla ucznia zasady stopniowania trudności.

### Skala Sigurda

| Próba               | Skala Sigurda |
|---------------------|---------------|
| Klasa I             | 18            |
| Klasa II            | 22            |
| Klasa III           | 26            |
| Klasa IV            | 29            |
| Klasa V             | 31            |
| Klasa VI            | 33            |
| Klasa I gimnazjum   | 35            |
| Klasa II gimnazjum  | 37            |
| Klasa III gimnazjum | 39            |
| Klasa I LO          | 41            |
| Klasa II LO         | 43            |
| Klasa III LO        | 45            |

Przy obliczaniu **współczynnika mglistości Roberta Gunninga** należy odwołać się do podobnych założeń, jakie są wykorzystywane przy ustalaniu czytelności wzorem Björnssona, czyli łatwiejsze w zrozumieniu są krótkie wyrazy

<sup>3</sup> H. Zgółkova: *Komunikatywność; komunikatywny*. W: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. Red. H. Zgółkova. T. 17. Poznań 1998, s. 96—97.

i zdania niż te długie, bardziej rozbudowane. Według R. Gunninga, trudnymi słowami w tekstach angielskich są zawierające więcej niż trzy sylaby, natomiast dla języka polskiego przyjmuje się za wyrazy trudne najmniej czterosylabowe (w ich formie podstawowej, tzn. takiej, która jest obecna w słownikach).

Idealny stopień mglistości tekstu według wskaźnika Gunninga to 7 lub 8. Wyniki powyżej 12 oznaczają, że tekst jest trudny do zrozumienia dla przeciętnych użytkowników języka. Obliczanie wskaźników można wykorzystać do udoskonalenia jakości tekstu, dają one też możliwość oceny przydatności tekstu podręcznika, kierowanego przez autora (częściej: autorów) do konkretnego adresata, którym jest uczeń w określonym wieku.

### Oceniane podręczniki i zeszyty ćwiczeń

I. *Słowa na start* — podręczniki dla klas IV—VI szkoły podstawowej Wydawnictwa Rożak

1. Marlena Derlukiewicz: *Słowa na start! Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy czwartej szkoły podstawowej*. Wyd. I. [Straszyn k. Gdańska] 2005.

2. Testy i ćwiczenia zintegrowane z podręcznikami *Słowa na start! 4*:  
— część I: Maciej Szulc, Agnieszka Gorzałczyńska-Mróż, Danuta Chwastniewska, Danuta Rózek: *Podręcznik z ćwiczeniami do nauki o języku*;  
— część II: Maciej Szulc, Agnieszka Gorzałczyńska-Mróż, Danuta Chwastniewska, Danuta Rózek: *Podręcznik do nauki o języku z ćwiczeniami*.

3. Testy i ćwiczenia zintegrowane z podręcznikami *Słowa na start! 4*, konsultacje merytoryczne: doradca metodyczny mgr Violetta Rzeszot, konsultant metodyczny mgr Marlena Derlukiewicz, przygotował: Zespół. Pod każdym testem wymienione są nazwiska autorów, por. np. zapowiedź (s. 5): „Testy na czytanie ze zrozumieniem przygotowali doświadczeni nauczyciele języka polskiego” i tu wymienione są tytuły i nazwiska 10 autorek.

4. Marlena Derlukiewicz: *Słowa na start! Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy piątej szkoły podstawowej*. Wyd. I. [Straszyn k. Gdańska] 2006.

5. Zeszyt ucznia zintegrowany z podręcznikiem *Słowa na start! 5*.

6. Marlena Derlukiewicz: *Słowa na start! Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy szóstej szkoły podstawowej*. Wyd. I. [Straszyn k. Gdańska] 2006.

7. Testy i ćwiczenia zintegrowane z podręcznikiem *Słowa na start! 6*:  
— część I (brak nazwiska autora) — *Zeszyt ucznia* „Zastępuje tradycyjny zeszyt przedmiotowy do literatury i nauki o języku”.  
— część II: Anna Wojciechowska: *Podręcznik do nauki o języku z ćwiczeniami dla klasy szóstej szkoły podstawowej*.

W wymienionych egzemplarzach książek z serii *Słowa na start!* jedynie w podręcznikach znajdujemy adnotacje o nazwiskach rzeczoznawców (są nimi nauczyciele, wizytatorzy metodyczni i pracownicy naukowcy wyższych uczelni). Na podstawie ich opinii podręczniki zostały „dopuszczone do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisane do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania języka polskiego na poziomie odpowiedniej klasy szkoły podstawowej”. Są również dane o zgodności z programem nauczania pt. *Słowa na start! IV—VI*. W testach i zeszytach ćwiczeń zintegrowanych z podręcznikami nie ma podobnych informacji.

II. *Słowa na czasie* — podręczniki dla klasy I gimnazjum Wydawnictwa Nowa Era

1. Małgorzata Chmiel, Wilga Herman, Zofia Pomirska, Piotr Doroszewski: *Słowa na czasie. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy pierwszej gimnazjum*. Wyd. I. [Warszawa] 2008.

2. Anna Grabarczyk: *Słowa na czasie. Podręcznik do kształcenia językowego z ćwiczeniami dla klasy pierwszej gimnazjum*. Wyd. I. [Warszawa] 2008.

W obu książkach brakuje danych o recenzentach. Jest tylko informacja, że są zgodne z programem nauczania *Słowa na czasie* o numerze dopuszczenia DKOS-5002-11/08. Na I stronie okładki prezentowane są dane o zawartości podręczników, a na IV stronie okładki przedstawione zostały zalety publikacji.

### Wskaźnik komunikatywności

W tabeli 1 przedstawiam średnie wielkości wskaźników komunikatywności siedmiu książek języka polskiego dla klas IV—VI szkoły podstawowej Wydawnictwa Rożak

Tabela 1

**Wskaźnik komunikatywności tekstu poleceń  
i zadań dla uczniów  
w podręcznikach języka polskiego  
dla klas IV—VI szkoły podstawowej  
(*Słowa na start!*)**

| Próba                | Wskaźnik komunikatywności (I) | Skala Sigurda |
|----------------------|-------------------------------|---------------|
| Klasa IV (3 książki) | 23,7                          | 29            |
| Klasa V (2 książki)  | 29,4                          | 31            |
| Klasa VI (2 książki) | 27,4                          | 33            |

Dane z tabeli 1 umożliwiają dokonanie porównania średnich wielkości indeksów komunikatywności badanych podręczników ze skalą Sigurda. Jedynie

wynik dla książek przeznaczonych dla klasy V jest zbliżony do skali Sigurda (niższy o 2 jednostki). Na tej podstawie można sądzić, że podręczniki języka polskiego dla klasy V są w pełni dostosowane do możliwości percepcyjnych odbiorców, lecz nie mogą wpływać znacząco na rozwój ich języka. Indeksy komunikatywności książek dla klas IV i VI wskazują, iż mają one wskaźniki odpowiednie raczej dla niższego poziomu — dla klas III—IV szkoły podstawowej.

Ponieważ indeks jest średnią arytmetyczną, interesujące będą wyniki prowadzące do jego uzyskania. W tabeli 2 podaję obliczenia dla kolejno badanych podręczników.

Tabela 2

**Wskaźnik komunikatywności tekstów z podręczników języka polskiego dla klas IV—VI szkoły podstawowej (*Słowa na start!*)**

| Próba                                  | $L_m$               | + | $L_o$             | I     |
|----------------------------------------|---------------------|---|-------------------|-------|
| Klasa IV (średnia 23,7; skala 29)      |                     |   |                   |       |
| Podręcznik do kształcenia literackiego | $1888 : 200 = 9,44$ | + | $284 : 20 = 14,2$ | 23,64 |
| Podręcznik z ćwiczeniami, cz. 1,       | $1040 : 200 = 5,2$  | + | $364 : 20 = 18,2$ | 23,40 |
| Podręcznik do nauki o języku, cz. 2    | $1314 : 200 = 6,57$ | + | $352 : 20 = 17,6$ | 24,17 |
| Klasa V (średnia 29,4; skala 31)       |                     |   |                   |       |
| Podręcznik do kształcenia literackiego | $1872 : 200 = 9,36$ | + | $318 : 20 = 15,9$ | 25,26 |
| Podręcznik do nauki o języku           | $1384 : 200 = 6,92$ | + | $534 : 20 = 26,7$ | 33,62 |
| Klasa VI (średnia 27,4; skala 33)      |                     |   |                   |       |
| Podręcznik do kształcenia literackiego | $1936 : 200 = 9,68$ | + | $312 : 20 = 15,6$ | 25,28 |
| Podręcznik do nauki o języku, cz. 2    | $1342 : 200 = 6,71$ | + | $456 : 20 = 22,8$ | 29,51 |

Dane z tabeli 2 pokazują stopień podobieństw i różnic między podręcznikami przeznaczonymi dla takich samych etapów nauczania ze względu na wielkość wskaźnika komunikatywności. Badane podręczniki dla klasy IV są do siebie podobne, różnią się bowiem od siebie jedynie o 1 punkt, dla klasy V — różnica jest istotna, o ponad 8 punktów, a dla klasy VI o 4 punkty. Wskaźnik czytelności daje możliwość oceny przydatności podręczników i winien utrzymywać się na podobnym poziomie w danej klasie, tzn. w klasie IV na poziomie około 29, w V — około 31, w VI — około 33 lub nieznacznie powyżej. Uczeń nie pracuje sam z książką, lecz pod kierunkiem nauczyciela i nie chodzi o to, by autor podręcznika zniżał się do poziomu adresata, wprost przeciwnie — tekst książki ma zmierzać do rozwoju języka i wzbogacania słownika. W tym właśnie celu należy używać nieskomplikowanych konstrukcji syntaktycznych, dostosowanych do możliwości odbiorców, wyjaśniać niezrozumiałe wyrazy i połączenia wyrazowe oraz używać ich w wyrazistych kontekstach.

Tylko jeden podręcznik spełnia ten warunek. Ze względu na wskaźnik komunikatywności **I = 33,62** można wyróżnić *Zeszyt ucznia zintegrowany z podręcznikiem „Słowa na start! 5”* (wydanie I — 2006 rok, brak nazwiska autora), który „Zastępuje tradycyjny zeszyt przedmiotowy do literatury i nauki o języku”.

Niezrozumiała jest niska wartość wskaźników dla podręczników przeznaczonych dla klasy IV i VI, które mają indeks znacznie **poniżej normy**. Przykładowo dla klasy IV wszystkie podręczniki pozostają na podobnym poziomie (**I = 23,64; 23,4; 24,17**), każdy ma indeks o około 5 jednostek niższy od skali Sigurda. Podobnie niski indeks czytelności prezentują książki dla klasy VI (**I = 25,28; 29,51**) w porównaniu z **I = 33** według skali Sigurda.

Porównanie indeksów trzech książek do kształcenia literackiego i kulturowego dla kolejnych klas: IV — **I = 23,64**, V — **I = 25,26**, VI — **I = 25,28** pozwala wysnuć wniosek, iż napisane są na podobnym poziomie językowym, właściwym dla odbiorcy z klasy III i IV szkoły podstawowej. Uogólnienie to odnosi się szczególnie do książek dla klas V i VI. Autorka podręczników (Marlena Derlukiewicz), niezależnie od klasy, do której adresuje tekst, zawsze posługuje się stylem językowym właściwym raczej sobie, a nie odbiorcy. Średnia długość zdania mierzona liczbą wyrazów w zadaniach dydaktycznych, czyli poleceniach kierowanych do ucznia w podręcznikach *Słowa na start! Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego*, dla klasy IV szkoły podstawowej wynosi 9,44, dla klasy V — 9,36, dla klasy VI — 9,68, a więc jest niemal identyczna. Podobna jest również średnia liczba wyrazów dłuższych ponad przeciętność, w podręczniku dla klasy IV takich wyrazów jest 14,2, dla klasy V — 15,9, a dla VI — 15,6. W takiej sytuacji także wysokość indeksów czytelności tekstów w tych trzech podręcznikach jest niemal taka sama, dla klasy IV wynosi **23,64** (o 5 jednostek mniej niż zakładano w skali Sigurda), dla klasy V — **25,26** (o niemal 6 jednostek niżej od skali Sigurda), dla klasy VI — **25,28** (o prawie 8 jednostek wynik niższy od skali Sigurda).

Dane z tabeli 3 dowodzą, w jakim stopniu — ze względu na cechy języka — książki z serii *Słowa na czasie* Wydawnictwa Nowa Era są dostosowane do pełnienia roli podręczników języka polskiego dla klasy I gimnazjum.

Tabela 3

**Wskaźnik komunikatywności podręczników języka polskiego  
dla klasy I gimnazjum (*Słowa na czasie*)**

| Próba                                                | $L_m$                | + | $L_o$              | I     |
|------------------------------------------------------|----------------------|---|--------------------|-------|
| Klasa I (średnia 32,7; skala 35)                     |                      |   |                    |       |
| Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego | $2654 : 200 = 13,27$ | + | $451 : 20 = 22,55$ | 35,82 |
| Podręcznik do kształcenia językowego z ćwiczeniami   | $2228 : 200 = 11,14$ | + | $482 : 20 = 24,1$  | 35,24 |

Wskaźnik komunikatywności *Podręcznika do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy pierwszej gimnazjum*, autorstwa M. Chmiel, W. Herman, Z. Pomirskiej, P. Doroszewskiego (Wyd. I. [Warszawa]: Wydawnictwo Nowa Era, 2008), wynosi **35,82**, a więc jest właściwy dla klasy I gimnazjum. Taki tekst może wpływać na rozwijanie języka ucznia.

Podobnie *Podręcznik do kształcenia językowego z ćwiczeniami dla klasy pierwszej gimnazjum*, autorstwa A. Grabarczyk (Wyd. I. [Warszawa]: Wydawnictwo Nowa Era, 2008), z **I = 35,24**, pozostaje na poziomie wymaganym w klasie I gimnazjum. Tekst spełni zapewne przypisaną mu funkcję, będzie czytelny dla ucznia klasy I gimnazjum, wpłynie na rozwój jego języka i jednocześnie będzie pomocny w pracy nauczyciela nad wyrównywaniem poziomu językowego uczniów rozpoczynających naukę w gimnazjum.

Średnia długość zdania mierzona liczbą wyrazów w wypowiedzeniach (z prób losowych liczących po 200 wypowiedzeń) wynosi w serii *Słowa na czasie* 13,27 (w podręczniku do kształcenia literackiego i kulturowego) i 11,14 (w podręczniku do kształcenia językowego z ćwiczeniami). Stan ten może świadczyć o dbałości autorów obu podręczników o stopień rozbudowy składniowej sprzyjający czytelności tekstu. Także liczba wyrazów dłuższych ponad przeciętną (więcej niż ośmioliterowych): 451 i 482 na każde 2000 badanych, czyli 22,55 i 24,1 na każde 100 wyrazów, nie komplikuje znacząco leksyki tekstu.

Indeks czytelności jest tylko jednym z aspektów — oprócz pedagogicznego, merytorycznego, edytorskiego — który należy uwzględniać w celu doskonalenia tekstu, a także oceny podręcznika kierowanego przez autora (autorów) do konkretnego adresata, którym jest uczeń w określonym wieku.

### Współczynnik mglistości

Istotnym wskaźnikiem stosowanym do oceny czytelności tekstu (obok wskaźnika komunikatywności) jest tak zwany współczynnik mglistości Roberta Gunninga, uznawany przez wielu badaczy za najprostsze narzędzie do analizy jasności tekstu<sup>4</sup>. Obliczenie współczynnika mglistości pozwala odwołać się do założenia, że łatwiejsze do zrozumienia są krótkie wyrazy i zdania niż te długie, bardziej rozbudowane.

Uzyskany wynik należy interpretować jako liczbę lat nauki, które są niezbędne, aby zrozumieć dany tekst. **Idealny stopień mglistości tekstu według wskaźnika Gunninga to 7 lub 8.** Wyniki powyżej 12 oznaczają, że tekst jest niezwykle trudny do zrozumienia dla przeciętnych użytkowników języka.

W tabeli 4 przedstawiam współczynnik mglistości książek z serii *Słowa na start!* oraz dane konieczne do jego obliczenia, czyli Lz (średnią długość zda-

<sup>4</sup> Uwaga! Już nie musimy „na piechotę” obliczać wskaźnika mglistości. Na Kongresie Języka Urzędowego (30 i 31 października 2012 roku) w imieniu wrocławskich polonistów dr Tomasz Piekot, przedstawiając ideę „prostego języka”, poinformował o udostępnieniu „specjalnej aplikacji, która pozwala automatycznie wyliczyć mglistość (FOG) dowolnego tekstu. Dla polonistów z Uniwersytetu Wrocławskiego przygotowali ją fachowcy z miejscowej politechniki. Już teraz aplikację można znaleźć na stronie [www.logios.pl](http://www.logios.pl)”. B. Chaciński: *Giętki, ale prosty*. „Polityka” 2012, nr 44, s. 75.



nia), Nd (wyrazy dłuższe — cztero- i więcejsylabowe) i Nd/N w procentach, konieczne do obliczenia wskaźnika (wynik dzielenia liczby wyrazów dłuższych przez liczbę ogólną wyrazów).

Tabela 4

**Współczynnik mglistości dla wybranych podręczników z serii *Słowa na start!*  
dla klas IV—VI szkoły podstawowej**

| Lp. | Podręcznik                                       | Lz (średnia długość zdania) | Nd (liczba wyrazów długich) | Nd/N (w %) | Wskaźnik mglistości |
|-----|--------------------------------------------------|-----------------------------|-----------------------------|------------|---------------------|
| 1.  | klasa IV, podręcznik do kształcenia literackiego | 9,09                        | 26                          | 0,26       | 3,74                |
| 2.  | klasa IV, podręcznik z ćwiczeniami, cz. 1        | 10                          | 4                           | 0,04       | 4,02                |
| 3.  | klasa IV, podręcznik do nauki o języku, cz. 2    | 7,14                        | 8                           | 0,08       | 2,89                |
| 4.  | klasa V, podręcznik do kształcenia literackiego  | 10                          | 4                           | 0,04       | 4,02                |
| 5.  | klasa V, podręcznik do nauki o języku            | 6,67                        | 13                          | 0,13       | 2,72                |
| 6.  | klasa VI, podręcznik do kształcenia literackiego | 8,33                        | 8                           | 0,08       | 3,36                |
| 7.  | klasa VI, podręcznik do nauki o języku, cz. 2    | 8,8                         | 9                           | 0,18       | 3,6                 |

Z tabeli 4 wynika, że obliczony współczynnik mglistości badanych podręczników z serii *Słowa na start!* dla klas IV—VI szkoły podstawowej nie jest odpowiedni do skali jasności tekstu według wskaźnika Gunninga. Można zatem wysnuć wniosek, że teksty podręczników nie są dostosowane do możliwości percepcyjnych adresatów, tzn. uczniów klas IV—VI. Wszystkie książki mają współczynnik mglistości na poziomie klas III i IV szkoły podstawowej. Język poleceń, zadań i ćwiczeń, a więc język odautorski, a nie tekstów źródłowych, utworów poetyckich i prozatorskich, nie rozwija języka ucznia, nie intensyfikuje jego zdolności w zakresie kształcenia i samokształcenia lingwistycznego.

Opinię tę zweryfikuję, analizując wybrane zdania z podręczników.

W tekście *Podręcznika do kształcenia literackiego i kulturowego* dla klasy IV (s. 160) średnia długość zdania, mierzona liczbą wyrazów w poleceniach kierowanych do ucznia, wynosi 9,09. Nie są to zatem najkrótsze zdania, lecz proste w formie i zrozumiałe dla adresata, np. „Świat baśni zaludniony jest księżniczkami, rycerzami, smokami, wrózkami, skrzatami i czarownicami.” — 11 wyrazów. Liczba słów dłuższych ponad przeciętność w tym podręczniku wynosi średnio 26 na każde 100 wyrazów. Nowe słowa są wyjaśnione w ramce obok poleceń, np. „Wybierz przysłowie, które będzie puentą Twojego opowiadania.” — 7 wyrazów — (s. 181) i definicja „Puenta to zakończenie utworu w skrócie wyrażające jego sens” — 9 wyrazów. W sumie polecenia są sformułowane odpowiednio dla ucznia na etapie początku edukacji w klasie IV szkoły podstawowej (wskaźnik **3,74**).

Współczynnik mglistości w *Podręczniku do kształcenia literackiego i kulturowego* dla klasy V wynosi **4,02**. Średnia liczba wyrazów w zdaniu to 10, czyli nie są one znów zbyt krótkie. Występują też przykłady wypowiedzeń prze-



kraczących średnią bądź krótszych od podanej wartości (por. s. 143: „Wypisz z tekstu nazwy, które Ania i Diana nadały miejscom mijanym w drodze do szkoły.” — 15 wyrazów); („Dlaczego dziewczynki wymyślały nazwy dla różnych miejsc?” — 7 wyrazów). Są to jednakże polecenia bardzo proste. Liczba słów dłuższych ponad przeciętność wynosi średnio zaledwie 4 na każde 100 wyrazów. Uczeń nie jest tym samym motywowany do pogłębienia swojego zasobu leksykalnego.

Stopień jasności tekstu w *Podręczniku do nauki o języku z ćwiczeniami*, cz. 2 dla klasy VI wynosi **3,6**. W badanym tekście na stronie 57 średnia długość zdania wynosi 8,8, czyli zdania nie są znacznie rozbudowane składniowo. Informacje podano w sposób jasny i przejrzysty, lecz nie wnoszą one nowych sformułowań do języka ucznia, np. „Ze względów grzecznościowych nazwy instytucji czy osób, do których kierujemy list oficjalny, piszemy wielką literą.” — 15 wyrazów. Liczba wyrazów dłuższych ponad przeciętność wynosi 9: *grzecznościowy, instytucja* (2), *kierowany, oficjalny* (3), *podziękowanie, zaproszenie*.

W tabeli 5 przedstawiam współczynnik mglistości obliczony dla podręczników dla klasy I gimnazjum z serii *Słowa na czasie*.

Tabela 5

**Współczynnik mglistości dla podręczników z serii *Słowa na czasie*  
dla klasy I gimnazjum**

| Lp. | Podręcznik                                           | Lz (średnia długość zdania) | Nd (liczba wyrazów długich) | Nd/N (w %) | Wskaźnik mglistości |
|-----|------------------------------------------------------|-----------------------------|-----------------------------|------------|---------------------|
| 1.  | Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego | 16,7                        | 10                          | 0,1        | 6,72                |
| 2.  | Podręcznik do kształcenia językowego z ćwiczeniami   | 14,3                        | 10                          | 0,1        | 5,76                |

Dane pozwalają wysnuć wniosek, że podręczniki do języka polskiego z serii *Słowa na czasie* dla klasy I gimnazjum prezentują podobny poziom jasności tekstu dla ucznia wkraczającego w nowy etap swojej edukacji. Jego język w ciągu nauki ma się rozwijać i będzie zapewne możliwe osiągnięcie zamierzonego treningu lingwistycznego zarówno z *Podręcznikiem do kształcenia literackiego i kulturowego* (wskaźnik **6,72**), jak i *Podręcznikiem do kształcenia językowego z ćwiczeniami* (**5,76**).

Współczynnik mglistości dla *Podręcznika do kształcenia literackiego i kulturowego* dla klasy I gimnazjum dorównuje wzorcowemu wynikowi wskaźnika Roberta Gunninga, wynosi **6,72**. Dobór słów w tym podręczniku przekonuje o ich dostosowaniu do możliwości percepcyjnych odbiorców oraz świadczy o tym, że tekst jest napisany językiem przeznaczonym dla ucznia klasy I gimnazjum. Uzyskany wynik jest adekwatny do liczby lat nauki adresata, a więc dzięki temu może wpłynąć na pogłębianie i rozwijanie języka.

Liczba słów dłuższych ponad przeciętność wynosi 10 (*narzekanie, naukowiec, niejednokrotność, nieodłączność, niepowtarzalny, odrobina, pozytywny, teatralny, uświadomienie, wydarzenie*) na każde 100 wyrazów. Średnia długość zdania to 16,7. W tekście znajdują się również zdania o wiele bardziej przekraczające tę średnią (por. s. 174: „I choć nie zawsze jest łatwo cieszyć się zwyczajnym, szarym dniem czy dostrzec pozytywną stronę każdego wydarzenia, to należy uświadomić sobie, że narzekanie w niczym nie pomoże.” — 27 wyrazów). Mimo to tekst jest spójny i zapewne będzie zrozumiały dla ucznia. Charakter zdania pozwala na wysnucie przez adresata pewnego rodzaju przemyśleń na temat, o którym traktuje.

### Wnioski

1. Tekst podręcznika powinien być dostosowany do poziomu językowego i intelektualnego ucznia. W ocenie stopnia przydatności książki dla ucznia warto wykorzystywać obiektywne narzędzia pomiaru z językoznawstwa statystycznego, np. w postaci wskaźnika komunikatywności ze skalą Bengta Sigurda lub tzw. współczynnik mglistości Roberta Gunninga. Obliczenie indeksu czytelności lub mglistości umożliwia autorom doskonalenie jakości tekstu<sup>5</sup>.

2. Podręczniki języka polskiego *Słowa na start!* dla klas IV—VI Wydawnictwa Rożak mają niski indeks komunikatywności według skali Sigurda i niski współczynnik mglistości Gunninga. Obliczenia dowodzą, iż podręczniki te napisane są językiem odpowiednim raczej dla poziomu klas III—IV szkoły podstawowej, a więc nie mogą znacząco wpływać na rozwijanie języka uczniów klas IV—VI.

3. Obydwa badane podręczniki języka polskiego *Słowa na czasie* dla klasy I gimnazjum Wydawnictwa Nowa Era ze względu na prezentowane wskaźniki wypada wyróżnić. Indeks czytelności *Podręcznika do kształcenia literackiego i kulturowego* wynosi **35,82**, a *Podręcznika do kształcenia językowego z ćwiczeniami* **35,24** (skala Sigurda = **35**). Współczynniki mglistości Gunninga wynoszą odpowiednio: **6,72** i **5,76**, a więc zgodnie z liczbą lat nauki ucznia klasy I gimnazjum.

4. Język podręcznika (zarówno poleceń, zadań i ćwiczeń, jak i tekstów źródłowych, utworów poetyckich i prozatorskich) zbyt prosty i oczywisty nie

<sup>5</sup> Autorzy znajdują pomoc w następujących opracowaniach: K. Gąsiorek, D. Krzyżyk, H. Synowiec: *Funkcje i struktura oraz język podręczników do kształcenia zawodowego. Przewodnik dla autorów i wydawców*. Warszawa 2010; także: K. Gąsiorek, A. Hącia, K. Kłosińska, D. Krzyżyk, J. Nocoń, H. Synowiec: *Kryteria oceny podręcznika szkolnego w aspekcie językowym. Przewodnik dla rzeczoznawców wraz ze wzorami opinii*. Warszawa 2012 (obowiązujący zgodnie z rozporządzeniem w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (poz. 752), opublikowanym 3 lipca 2012 roku; weszło w życie 18 lipca 2012 roku).

wzbudzi zainteresowania ucznia, do którego jest kierowany, a zbyt trudny może stać się niezrozumiały, dodatkowo — zostanie osłabiona chęć zapoznania się z takim tekstem lub też „doczytania” go do końca.

5. Autorzy podręczników nie mogą zaniżać językowego poziomu tekstów przeznaczonych dla uczniów, powinni jednak tworzyć je w taki sposób, aby wpływały na rozwijanie ich języka, np. tekst podręcznikowy odpowiadający skali Sigurda powinien być zawsze wyższy o 2—4 jednostki.

6. Należy unikać zbyt rozbudowanych struktur składniowych oraz dopowiedzeń i wstawek nawiasowych. Zdania mają mieć przejrzystą strukturę.

7. Styl podręczników kierowanych do uczniów klas IV—VI powinien być w pełni zrozumiały, neutralny, natomiast na poziomie gimnazjum ma to być styl z cechami zbliżonymi do naukowego.

8. Należy dbać o właściwe do wieku odbiorcy nasycenie tekstu leksyką (słownictwem abstrakcyjnym, rzeczownikowymi nazwami czynności, zapożyczeniami) i funkcjonalne stosowanie terminologii.

Krystyna Gąsiorek

#### THE EVALUATION OF TEXT COMMUNICATIVE NATURE IN SELECTED COURSEBOOKS FOR TEACHING POLISH

##### Summary

The subject of the article is the evaluation of the clarity of texts included in coursebooks for teaching Polish to the 4th–6th form students of the primary school and 1st form junior high school students published by two selected publishing houses. The methods of the statistical linguistics were used (C.H. Björnsson's model with Bengt Sigurd's scale and Robert Gunning's so called vagueness factor). By means of them, the author defined the level of the syntactic development of the opinions gained, and lexical complications in a text. In so doing, she examined an average number of words in a sentence, that is an average sentence length, both a simple and complex one, or a different statement as well as text permeation with words longer above mediocrity, as well as the number, quality and ways of explaining the terms. Basing on it, it was possible to formulate conclusions useful for the coursebook authors (e.g. they must not lower the linguistic level of texts for students, though, they should create them in such a way to increase students' language), publishers and, above all, teachers choosing didactic aids in the form of the appropriate coursebooks.

The message of the article is also a thought that measuring an index of clarity or vagueness will allow each author to work on making the quality of his/her texts better.

Крыстына Гонсёрек

ОЦЕНКА КОММУНИКАТИВНОСТИ ТЕКСТА  
В ИЗБРАННЫХ УЧЕБНИКАХ ПО ПОЛЬСКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

## Резюме

В статье подвергается оценке читабельность текстов учебников по польскому языку и литературе для IV—VI классов шестилетней школы и первого класса гимназии — следующего этапа среднего образования в Польше. Используются методы статистического языкознания (образец С. Х. Бьёрнсона со шкалой Бенгта Сигурда и так наз. «индекс Фога» Роберта Ганнинга). С их помощью автор определяет степень синтаксического построения высказываний и устанавливает лексические трудности в тексте. С этой целью было исследовано среднее число слов в предложении, т.е. средняя длина предложения, как простого, так и сложного или другого высказывания, насыщение текста длинными словами, а также число, качество и способ выяснения терминов. На этом основании было сформулированы выводы, востребованные авторами учебников (напр., они не могут понижать языкового уровня текстов, адресованных ученикам, однако должны создавать их таким образом, чтобы влиять на развитие языка), издателями, а прежде всего учителями, выбирающими дидактическую помощь в виде соответствующих учебников.

В статье красной нитью проходит также мысль о том, что расчет индекса читабельности или «индекса Фога» даст возможность каждому автору учебника работать над качеством своих текстов.